

ŠPITOLĖS KAIP DAUGIAFUNKCĖS INSTITUCIJOS

Apie Martyno Jakulio disertaciją „Špitolė Vilniuje XVI–XVIII a.“ ir jos gynimą

2016 m. gegužės 13 d. buvo itin džiugi tiek Martynui Jakuliui, sėkmingai apgynusiam disertaciją „Špitolė Vilniuje XVI–XVIII a.“, tiek visai Lietuvos istorikų bendruomenei. Kaip teigė pats disertantas, špitolių tyrimai prasidėjo XIX a., tačiau jie buvo atsiję nuo miesto istorijos, dėmesys buvo telkiamas į institucinę špitolių istoriją. Ankstesniuose tyrimuose taip pat yra pasigendama dėmesio špitolių teikiamoms paslaugoms, špitolių tipams ir įvairovei, nes nebuvo tiriama špitolių klientūra, o jos tyrimai leidžia atsakyti į klausimus apie plačiųjų masių problemas. Martyno Jakulio disertacijoje špitolė yra suvokiamos kaip daugiafunkcė institucijos, turėjusios skirtingą reikšmę skirtingiems socialiniams sluoksniams: „Nors bandymas tyrinėti vienas ar kitas problemas per vieną fenomeną negali būti labai rezultatyvus, tačiau špitolių klientūros tyrimas visgi leidžia kelti sudėtingus ir ne visada dėl šaltinių skurdumo tyrinėtinus / ištiriamus klausimus apie kasdienes plačiųjų visuomenės masių problemas ir geriau suvokti, kokia buvo skurdo, senatvės, negalios ar ligos samprata arba kokią reikšmę individo socialiniam stabilumui turėdavo šeima ar bendruomenė“ (p. 22).

Disertacijos gynimo tarybą sudarė tarybos pirmininkas doc. dr. Eugenijus Saviščevas ir tarybos nariai: doc. dr. Vytautas Ališauskas, prof. dr. Vaida Kamuntavičienė, doc. dr. Jurgita Verbickienė ir prof. habil. dr. Rafał Witkowski. Disertanto mokslinis vadovas – doc. dr. Liudas Jovaiša.

Tarybos nariai ypač džiaugėsi disertacijos kokybe, disertanto kruopštumu ir analitiškumu. V. Ališauskas dar savo recenzijos pradžioje paminėjo, jog beprasmiška sakyti, kad disertacija puiki, taip pat pabrėžė, kad disertacijos tikslas ne tik pasiektas, bet ir viršytas. V. Kamuntavičienė taip pat pasidžiaugė disertacijos kokybiškumu, teigdama, jog „džiaugsmas, kai ginama tokio aukšto lygio disertacija“, o disertacijos tema yra aktuali ir dabar. Recenzentė taip pat pridėjo, kad ypač svarbu, jog disertantas nepabūgo imtis temos, skirtos XVI–XVIII a. „outsideriams“ (aut. past. – pašaliečiams).

Tyrimas išdėstytas septyniuose skyriuose. Pirmajame apžvelgiama špitolių raida Europoje nuo ankstyvųjų viduramžių iki XVIII a. pabaigos. Antrajame skyriuje analizuojamas Vilniaus špitolių tinklo formavimasis: kokie socialiniai sluoksniai daugiausia prisidėjo prie fundavimo ir kaip socioekonominiai bei kultūriniai, religiniai procesai veikė špitolių klostymąsi Vilniuje. Špitolių administraciniai modeliai ir jų skirtumai lyginami trečiajame skyriuje, dėmesį sutelkiant į pasauliečių ir dvasininkų administruojamas špitolės. Ketvirtajame skyriuje tiriama špitolių globotiniai ir liginiai – analizuojami jų socialiniai sluoksniai, patekimo priežastys, gydymo trukmė ir jo sėkmingumas. Taip pat daug dėmesio skiriama pamestinukams, nagrinėjama, kaip keitėsi jų situacija XVIII a. ir kaip apskritai keitėsi požiūris į vaikų globos klausimus karitatyvinių institucijų kontekste. Finansiniai špitolių klausimai – pa-

amos, jų šaltiniai bei išlaidos – analizuojami penktajame skyriuje, o šeštajame skyriuje špitolės analizuojamos per religinio drausminimo, mirusiųjų atminimo vietų prizmę ir kokį vaidmenį jos atliko mieta religiniame gyvenime. Paskutiniame, septintajame, skyriuje aptariami XVIII a. antros pusės bandymai reformuoti špitoles, analizuojama institucijų, turėjusių vykdyti reformas, veikla.

Martynas Jakulis savo tyrimu įrodė, kad XVIII a. miestiečių, kilmingųjų ir dvasininkų indėlis į špitolių steigimą ir išlaikymą buvo panašus pagal funduotų špitolių skaičių, tačiau pačios institucijos skyrėsi kokybiškai: katalikų dvasininkijos iniciatyva buvo įsteigta pirmoji špitolė, o vėliau ir keletas ligoninių, miestiečiai labiau steigė bendrojo pobūdžio špitoles, o kilmingieji fundavo keletą didelių, specifiniams poreikiams skirtų špitolių. Iki XVIII a. labiau pabrėžiama dvasinė fundatoriaus nauda, siekiant užsitikrinti malonių anapusiniame gyvenime, o to paties amžiaus viduryje jau akcentuojamas ir susirūpinimas socialinėmis problemomis. XVI–XVIII a. Vilniuje nebuvo nė vienos centrinės institucijos, kuri kontroliuotų špitoles, nebuvo ir vieno bendro špitolių administracinio modelio, o pagrindinį vaidmenį administracijoje atliko religinės bendruomenės ir atskiros bažnytinės struktūros. Katalikiškų špitolių administracinė įvairovė buvo didžiausia, daugeliui špitolių vadovavo dvasininkai. Kitos religinės bendruomenės turėjo vos po vieną ar dvi špitoles ir jų administravimas buvo lemiamas pačios bendruomenės ypatybių. Dauguma globotinių ar ligonių turėjo savybių, kurios galėtų būti priskiriamos tikriems vargšams – senyvas amžius, ligos, negalios ar našlės statusas. Špitolių klientūros analizė rodo, kad didelę dalį jų globotinių sudarė našlės, kurioms dažnai buvo nepalanki socioekonominė padėtis dėl finansinės priklausomybės nuo sutuoktinio. Bajorų skurdą taip pat dažniausiai nulemdavo

ne tiek fiziologinė situacija, kiek ekonominė padėtis, neleidusi išgyventi. O apsigyvenimas špitolėje reiškė naują statusą visuomenėje, primant naujas teises ir pareigas bei kasdienybę. Labiausiai pažeidžiamas socialinis sluoksnius buvo pamestinukai, kurių nemaža dalis buvo nesantuokinės kilmės. Pamestinukų gerokai padaugėjo, atsiradus galimybei juos anonimiškai palikti špitolėms. Tipinis špitolės globotinis buvo 16–45 m. asmuo, užsidirbantis pragyvenimui iš kvalifikuoto ir nekvalifikuoto darbo. Visos ligoninės, išskyrus Bonifratrų, buvo abiejų lyčių, tačiau moterų jose buvo daugiau negu vyrų. Mieste veikė kelios specifinę funkciją turėjusios špitolės, kurios skyrėsi veiklos intensyvumu ir specializacija. Svarbus klausimas, analizuojant špitoles, buvo ir jų pajamos, kurių jos dažniausiai gaudavo iš nekilnojamojo turto, palūkanų, kitų šaltinių. Žmonės testamentu palikdavo didesnes ar mažesnes sumas špitolėms, norėdami ne tiek paremti, kiek užsitikrinti globotinių ir ligonių užtarimą.

Nors disertacija buvo pagirta visų tarybos narių, visi recenzentai turėjo pastabų ir klausimų. Kone visi tarybos nariai turėjo pastabų dėl M. Jakulio disertacijos struktūros: V. Ališauskas teigė, kad pirmiau galėjo būti analizuojamas špitolių steigimas, o tik paskui jų aprūpinimas. J. Verbickienė taip pat laikėsi pozicijos, kad pirmiausia reikėjo aptarti špitoles ir jų funkcionavimo principus ir tik tada skirti dėmesį klientams ir jų aprūpinimui. M. Jakulis iš dalies sutiko su pastabomis dėl struktūros ir pripažino, kad „tekstas jau buvo taip suaugęs, kad jo išardymas būtų buvęs ir skausmingas, ir vargu ar būtų davęs norimą rezultatą“. Išskirtinai buvo pabrėžtas M. Jakulio įdirbis šaltinių srityje, nes informacija yra pasklidusi įvairių grupių šaltiniuose, tiesa, V. Kamuntavičienė atkreipė dėmesį, kad disertacijoje pateiktos „plikos“ nuorodos, kai nurodomas tik archyvas, fondas ir byla. Skaitytojui būtų kur kas įdomiau

ir naudingiau iš karto matyti, kokio tipo šaltiniu yra remiamasi. Kartu būtų atskleista ir parodyta šaltinių įvairovė. Puikiai buvo įvertintas ir istoriografijos išmanymas, tačiau V. Ališauskas teigė, kad disertantas kartais per daug supaprastintai žvelgia į tam tikras problemas, jo nuomone, ne iki galo buvo suprastas Tridento susirinkimo tikslas ir vaidmuo. E. Saviščevas pridėjo, kad, nors M. Jakulis naudojo Maxo Webberio darbu „Religijos sociologija“, kitas jo veikalas būtų buvęs naudingesnis. Taip pat buvo iškelta keletas probleminių klausimų, kurie galėtų tik praturtinti tyrimą ruošiant monografiją: ar galima atskleisti daugiau religinio

gyvenimo specifikacijų? Kalbant apie Vilniaus priemiesčius visiškai buvo palikti nuošalyje totoriai musulmonai, kokia buvo gydančiųjų praktika? O siekiant atskleisti išsamesnį špitolinių vaizdą, reikėtų ištirti, kas gydė špitolinikus? Koks buvo jų išsilavinimas? Ar jie gydė tik vienoje špitolėje?

Po poros valandų diskusijų M. Jakuliui buvo suteiktas humanitarinių mokslų (istorijos) daktaro laipsnis ir, kaip juokavo mokslinis vadovas L. Jovaiša, Viešpaties gailestingumo metais, penktadienį, tryliką dieną, baigėsi Martino Jakulio doktoranto gyvenimas ir prasidėjo daktaro laikotarpis.

Milda Kvizikevičiūtė